

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΣΤΟΥΔΙΑΝΤΙΝΕΣ

Αναμφισβήτητη, σήμερα η λέξη «εστουδιαντίνα» μας οδηγεί νοητά στον Βόλο, και στην περιώνυμη «Εστουδιαντίνα Νέας Ιωνίας». Ιστορικά, οι ελληνικές εστουδιαντίνες είχαν τρία κέντρα δράσης: την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη και την Αθήνα. Οι πληροφορίες που συλλέγουμε από ποικίλες πηγές, καθώς επίσης και η δισκογραφική τους παρακαταθήκη είναι περισσότερο από πλούσια. Το ιστορικό δημιουργίας τους, δε, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον. Μας πηγαίνει πίσω, τουλάχιστον στις αρχές του 19ου αιώνα, στην Ιβηρική Χερσόνησο: estudiantina – estudiante – student – σπουδαστής.

Στις 7 Μαρτίου του 1878, κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων του καρναβαλιού στο Παρίσι, μία εστουδιαντίνα ορχήστρα ισπανών φοιτητών κατέπληξε τα πλήθη με την παρουσίασή της. Η ορχήστρα είχε συγκροτηθεί νωρίτερα στη Μαδρίτη, προκειμένου να συμμετέχει (εξωτικά ντυμένη) σε τοπικά έθιμα, παίζοντας στους δρόμους. Μετά την επιτυχία στο Παρίσι ξεκινά για αυτούς μία διεθνής περιοδεία, που τους φέρνει ακόμα και στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού, όπου η συγκεκριμένη μουσική τάση γίνεται μόδα ήδη από το 1880. Οκτώ χρόνια μετά το Παρίσι, η μόδα εξακολουθεί, και στην ελληνική πρωτεύουσα η εφημερίδα «Ακρόπολις» της 21ης Ιουλίου 1887 ανακοινώνει πως η εστουδιαντίνα πέρασε από την Αθήνα και ετοιμάζεται να μεταβεί στην Πάτρα, με έξι μόνο μέλη στην ορχήστρα της. Καθώς περιοδεύει σε όλο τον κόσμο, η εστουδιαντίνα φυτεύει τον σπόρο της αισθητικής της στα μεγάλα αστικά κέντρα. Ένα άρθρο της ισπανικής εφημερίδας «Diario de Córdoba» στις 28 Φεβρουαρίου 1886 αναφέρει πως μία εστουδιαντίνα βρέθηκε στην Κωνσταντινούπολη για να παρουσιάσει το πρόγραμμά της στην αυλή

ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΟΡΔΟΥΛΙΔΗ

του σουλτάνου Abdulhamid. Φαίνεται πως η ορχήστρα έμεινε για ένα διάστημα στην Κωνσταντινούπολη και στη Σμύρνη, όπου επηρέασε καταλυτικά τους εκεί μουσικούς. Η ισπανική εστουδιαντίνα αποτέλεσε την κύρια έμπνευση για τη δημιουργία παρόμοιων συγκροτημάτων σε όλο τον κόσμο. Πρόκειται για ορχήστρες με πρωταγωνιστές νυκτά όργανα, κυρίως μαντολίνα και κιθάρες, των οποίων η αισθητική, οι πρακτικές εκτέλεσης και τα ρεπερτόρια συνεχίζουν να εμπνέουν. Ένας κατεξοχήν αστικός λαϊκός ήχος, τον οποίο οι μουσικοί οικειοποιήθηκαν και «μετέφρασαν» στη δική τους αισθητική διάλεκτο, σε πλείστα όσα μέρη του κόσμου.

Μελετώντας τις πηγές

Εξετάζοντας αναλυτικά τη βάση δεδομένων που προέβλε από την έρευνα του Allan Kelly (www.kellydatabase.org), και αυτήν του Research Centre for the History and Analysis of Recorded Music (www.charm.kcl.ac.uk), μαθαίνουμε ότι το 1904 πραγματοποιούνται ηχογραφήσεις της αγγλικής δισκογραφικής εταιρείας Gramophone, στην Κωνσταντινούπολη. Στις λίστες διαβάζουμε τα ονόματα των: «Αθηνναϊκή Εστουδιαντίνα» και «Ελληνική Εστουδιαντίνα».

Η «Ελληνική Εστουδιαντίνα» ηχογραφεί από το 1904 μέχρι το 1914. Το 1911 η Gramophone ηχογραφεί στη Σμύρνη τη «Σμυρναϊκή Εστουδιαντίνα Βασιλάκη»: πρόκειται για την ιστορική ορχήστρα που ίδρυσαν ο Βασίλης Σιδερής, μουσικός με καταγωγή μάλλον από τη Νάξο και ο Αριστείδης Περιστέρης, πατέρας του Σπύρου Περιστέρη, με καταγωγή από την Κέρκυρα. Το 1914, η ίδια εταιρεία πραγματοποιεί ηχογραφήσεις στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, όπου ηχογραφεί την «Εστουδιαντίνα Αλεξάνδρειας».

Η εταιρεία Lindström (Odeon) πραγματοποίησε και αυτή ηχογραφήσεις στην Κωνσταντινούπολη, το 1906-1907. Εκεί ηχογράφησε τις: «Ελληνική Εστουδιαντίνα», «Εστουδιαντίνα Σιδερής», «Εστουδιαντίνα Χριστοδουλίδη», «Εστουδιαντίνα

Ζουναράκη», «Εστουδιαντίνα Κώτσου Βλάχου».

Το 1908 ηχογράφησε στην Αθήνα την «Εστουδιαντίνα Νίκου Κόκκινου». Το 1908 και το 1909 ηχογραφεί και πάλι στην Κωνσταντινούπολη τις: «Σμυρναϊκή Εστουδιαντίνα» και «Ελληνική Εστουδιαντίνα». Και άλλες εταιρείες, όπως η Orfeon και η Favorite, ηχογραφούν ελληνικά συγκροτήματα με τον όρο «εστουδιαντίνα» στον τίτλο τους, στην Κωνσταντινούπολη. Επομένως, με βάση ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της δισκογραφίας, ο όρος «εστουδιαντίνα», αναφερόμενος σε ελληνική ορχήστρα, εμφανίζεται από το 1904, στην Κωνσταντινούπολη.

Το παζλ έρχεται να συμπληρώσει η έρευνα στον ιστορικό Τύπο. Το παλαιότερο δημοσίευμα που έχει εντοπιστεί μέχρι στιγμής, από τον Λεονάρδο Κουνάδη, προέρχεται από την εφημερίδα «Κωνσταντινούπολις», το 1899 (24/12/1899). Στο συγκεκριμένο φύλλο πληροφορούμαστε ότι η «διάσημη Αθηνναϊκή Εστουδιαντίνα με ποικίλο και νέο πρόγραμμα» δίνει συναυλίες στο ζυθοπωλείο «Επτάλοφος», στην Κωνσταντινούπολη. Η ίδια εφημερίδα, περίπου 20 μέρες αργότερα, στις 15/1/1900, μας πληροφορεί ότι «η περίφημη Αθηνναϊκή Εστουδιαντίνα υπό τη διεύθυνση του έξοχου μαντολινίστα κ. Βασίλη Σιδερή, που μόλις έφτασε από την Αθήνα, θα τρα-

ESTUDIANTINA D'ORIENT — Dirigée par M. BASILE SIDERIS

Ηχογράφηση της «Αθηνναϊκής Εστουδιαντίνας» στην Κωνσταντινούπολη, το 1904 (Εικονικό Μουσείο Αρχείο Κουνάδη)

Η Εστουδιαντίνα του Βασίλη Σιδερή, σε καρτ ποστάλ που στάλθηκε το 1911, κατά τη διάρκεια της περιοδείας της στη Γαλλία και την Αγγλία

Το πρώτο μαντολίνο του Παναγιώτη Τούντα, πρωταγωνιστή στον κόσμο των εστουδιαντινών, κατασκευασμένο από τον Δημήτριο Μούρτζινο πριν από το 1911 (Εικονικό Μουσείο Αρχείο Κουνάδη)

Ηχογράφηση της «Ελληνικής Εστουδιαντίνας» στην Κωνσταντινούπολη το 1906 (Εικονικό Μουσικό Αρχείο Κουνάδη)

γουδήσει το βράδυ και αύριο Κυριακή στο Φανάρι στο καφενείο Κιλ Βουρνού».

Η ιστορική ορχήστρα του Λάβδα

Στο περιοδικό «Παναθήναια», το οποίο εκδιδόταν στην Αθήνα, στις 31/3/1903 διαβάζουμε ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον άρθρο που γεννά ποικίλα ερωτήματα και φυσικά αφορά τη μουσική πραγματικότητα των Αθηνών στις αρχές του 20ού αιώνα και πριν από την έναρξη των εμπορικών ηχογραφήσεων. Αρχικά, θα πρέπει να σημειωθεί πως το άρθρο αφίνει την αίσθηση πως οι όροι «μαντολινάτα» και «εστουδιαντίνα» λειτουργούν περίπου ως συνώνυμα. Από ό,τι δείχνει η έρευνα μέχρι τώρα, αν και το μαντολίνο είναι ήδη παρόν στον ελληνόφωνο κόσμο από τον 19ο αιώνα, δεν φαίνεται να έχει εδραιωθεί κάποιος όρος που να χρησιμοποιείται για να περιγράψει τέτοιου τύπου σύνολα. Πρόκειται για μία ακόμη ιστορική ορχήστρα, τη μαντολινάτα που ίδρυσε ο περίφημος Νικόλαος Λάβδας. Τα παραπάνω παραδείγματα από αναφορές στον Τύπο και στη δισκογραφία απεικονίζουν τη δυναμική αυτής της νέας εμπειρίας, που ακούει στο όνομα «Εστουδιαντίνα».

Επί της ουσίας, ο ήχος των εστουδιαντινών είναι αυτό που θα λέγαμε με σημερινούς όρους «fusion». Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ορχηστρών:

■ Το χρησιμοποιούμενο οργανολόγιο δεν ακολουθεί ένα συγκεκριμένο «παράδοξο» μοντέλο. Είναι πολυσυλλεκτικό και ετερόκλητο. Συμμετέχουν τόσο όργανα συνδεδεμένα με λαϊκές παραδόσεις, όσο και άλλα με σημαντική παράδοση σε λόγιες μουσικές, από τα ανατολικά αλλά και τα δυτικά.

■ Ορισμένοι εκ των πρωταγωνιστών είναι μουσικά εγγράμματοι, γνωρίζοντας ανάγνωση και γραφή, ενώ άλλοι λειτουργούν στο πλαίσιο της προφορικότητας.

■ Πραγματοποιούνται ηχογραφήσεις όπου συμμετέχουν κάθε φορά και διαφορετικοί guests.

■ Παρατηρείται μείξη ετερόκλητων στοιχείων που σχετίζονται με τις πρακτικές εκτέλεσης.

■ Η φόρμα σύνθεσης δεν ακολουθεί πιστά κάποιο πρότυπο που μπορεί να ταυτιστεί με κάποια παράδοση λόγιας/εγγράμματης μουσικής. Είναι δε άρρηκτα συνδεδεμένη με την τεχνολογία ηχογράφησης της εποχής.

■ Παρατηρείται ελευθερία στις πρακτικές εκτέλεσης, η οποία επί της ουσίας ισοδυναμεί με την ανυπαρξία μουσικής καταγραφής.

■ Έχει βρεθεί και δεύτερη ή περισσότερες ηχογραφήσεις του ίδιου μουσικού έργου, η οποία διαφοροποιείται σε ποικίλα επίπεδα.

Ο Νίκος Ορδουλίδης είναι μουσικολόγος, επιστημονικός συνεργάτης στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Εκτός άλλων έχει γράψει: «Η δισκογραφική καριέρα του Βασίλη Τσιτσάνη» (Ιανός, 2014), «Η εποχή του ρεμπέτικου: το λαϊκό πιάνο» (Πριγκηπέσσα, 2018)

Η ισπανική εστουδιαντίνα αποτέλεσε την κύρια έμπνευση για τη δημιουργία παρόμοιων συγκροτημάτων σε όλο τον κόσμο. Πρόκειται για ορχήστρες με πρωταγωνιστές νυκτά όργανα, κυρίως μαντολίνα και κιθάρες, των οποίων η αισθητική, οι πρακτικές εκτέλεσης και τα ρεπερτόρια συνεχίζουν να εμπνέουν. Ένας κατεξοχήν αστικός λαϊκός ήχος, τον οποίο οι μουσικοί οικειοποιήθηκαν και «μετέφρασαν» στη δική τους αισθητική διάλεκτο, σε πλείστα όσα μέρη του κόσμου

ΜΟΥΣΙΚΟΙ ΜΥΘΟΙ

ΜΙΑ ΣΕΙΡΑ ΜΕ ΜΥΘΟΥΣ, ΠΑΡΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΑΣ